

De vergeten veldslagen

van de lage landen

Lannoo

Inhoud

Het slagveld van Europa — 7

Legeronderdelen — 10

11 juli 1302

Guldensporenslag — 13

Een epische confrontatie tussen Vlaamse ambachtslieden en boeren en het Franse ridderleger — een zeldzame overwinning van het volk op de adel.

2 juli 1600

Slag bij Nieuwpoort — 39

De uitkomst bij Nieuwpoort bepaalde de toekomst van de jonge Nederlandse Republiek.

21 augustus 1673

Zeeslag bij Kijkduin — 63

Een meesterzet van Nederlands bekendste admiraal, Michiel de Ruyter, redde het land van de totale ondergang.

29 juli 1693

Slag bij Neerwinden — 84

Hoe een mislukte oogst en de acties van een gebocheld genie leidden tot de bloedigste slag uit de 17de eeuw.

11 juli 1708

Slag bij Oudenaarde — 105

Ondanks de hersenschudding van een Britse commandant ruzieden de Fransen zoveel dat ze zich met het schaamrood op de kaken terugtrokken.

2 juli 1747

Slag bij Lafelt — 127

Waar de 'slechtste Brit uit de 18de eeuw' gepakt werd in snelheid, en van de afgang gered werd door de moed van één man.

26 juni 1794

Slag bij Fleurus – 150

De glorieuze geboorte van de Franse luchtmacht draaide
uit op een 'gênante vertoning'.

18 juni 1815

Slag bij Waterloo – 173

De veldslag der veldslagen, waarvan de tragiek van propaganda en
nepnieuws ons nog altijd in zijn grip houdt.

2-12 augustus 1831

Tiendaagse Veldtocht – 210

Wat een gelukkig huwelijk had moeten zijn, leidde tot het verdriet van België en
de eenzaamheid van Nederland – de burgeroorlog der Lage Landen.

19-24 oktober 1914

Slag bij Langemark – 237

De wereld maakt kennis met de gruwelijke realiteit van moderne
oorlogsvoering. Het begin van de loopgravenoorlog.

11-13 mei 1940

Slag om de Grebbeberg – 262

Hoe leeuwen en tijgers vermengd raakten in de strijd en waar een dappere
Nederlandse officier met een zwaard de Duitsers aanviel.

17-19 september 1944

Slag bij Best – 287

De tragiek van Operatie Market Garden
in één vergeten slag.

Meer lezen – 306

Dankwoord – 309

Het slagveld van Europa

De Franse generaal en president Charles de Gaulle zou ooit gezegd hebben: 'België is een land uitgevonden door de Britten om de Fransen te irriteren.' Afgaande op de vele veldslagen die de Fransen hebben uitgevochten in België, en de Lage Landen in het algemeen, zit daar misschien een kern van waarheid in. Maar de werkelijkheid is anders.

De Lage Landen dragen namelijk de geschiedenis van Europa met zich mee. Tussen rivieren, polders, heuvels en zeeën en op het snijvlak van machtige rijken en handelsroutes, hadden de Lage Landen eeuwenlang buitenproportioneel veel invloed op de loop van de Europese geschiedenis. Dat kwam in de vorm van kunst, literatuur, vrijheden, ontdekkingsreizen, handel en nog veel meer.

Het was ook hier dat in de 16de eeuw een opstand tegen de Spaanse kroon zou leiden tot niet alleen de geboorte van de Nederlandse Republiek, maar ook een langdurige scheiding tussen noord en zuid, protestant en katholiek, republiek en monarchie. Het was een strijd die zowel religieus als politiek van aard was – en waarin ideeën over tolerantie, soevereiniteit en vrijheid nieuwe gestalten kregen. Maar dit vruchtbare, welvarende en dynamische gebied had ook een ander gevolg: voortdurende strijd.

Van Caesar tot Hitler en van Alva tot Napoleon. Het is moeilijk om een gebied te vinden waar per vierkante kilometer vaker is gevochten dan in

de Lage Landen. Als je alleen al in Charleroi zou staan en een cirkel van 50 kilometer om de stad trekt, heb je met gemak al tientallen veldslagen in bereik. En vele daarvan zijn allang vergeten, ondanks veelvuldige Nederlandse en Belgische deelnames.

Natuurlijk is Waterloo geen vergeten veldslag. En veel Nederlanders kennen Nieuwpoort, net zoals menig Belg heeft gehoord van de Guldensporenslag. Maar wat is er nou precies gebeurd in Waterloo? Wat was het belang van Nieuwpoort voor Nederland? En met welke tactiek sleepen ambachtslieden een overwinning in de wacht tegen de keur van het Franse ridderleger in de Guldensporenslag? Het antwoord op die ‘vergeten’ vragen zal de lezer hopelijk vinden in het boek.

Zonder Fleurus geen Waterloo. En Nieuwpoort was slechts een voorproefje voor Neerwinden. Toch zijn de slagen bij Fleurus en Neerwinden uit het collectieve geheugen verdwenen. Misschien omdat er simpelweg te vaak gevochten is in Lage Landen. Of misschien omdat de overwinning duizenden vaders kent, maar de nederlaag een wees is, volgens John F. Kennedy.

Dit boek haalt verschillende ‘vergeten veldslagen’ uit de krochten van de geschiedenis. Niet alleen voor de historici of leken-experts, maar voor iedereen die geïnteresseerd is in geschiedenis. De kennis over deze veldslagen helpt ons om de complexe en rijke geschiedenis van de Lage Landen te begrijpen. De gevolgen van deze vergeten slagen zijn essentieel voor het begrijpen van Europa als geheel – zeker in de context van vandaag.

Dat maakt ook dat wij in het klaslokaal en tijdens de podcasts ‘Veldheren’ en ‘Veldheren Historisch’, blijven verkondigen hoe bijzonder vrede is. Vrede in Europa is historisch gezien een uitzonderlijk genot; iets dat wij sinds 2022 maar weer al te goed beseffen. Het maakt dat wij dit boek hebben geschreven en met onze laarzen in de klei hebben gestaan om de veldslagen te bezoeken die onze samenleving vorm hebben gegeven.

Ook is geschiedenis meer dan alleen harde feiten, hoe betwist die ook kunnen zijn. Geschiedenis is ook komisch, fascinerend en relativerend.

Daarom hebben wij in het boek niet alleen geschreven hoe Napoleon Waterloo verloor, maar ook hoe Wellington de minnaressen van de keizer probeerde te versieren. Of dat je na Waterloo misschien moest oppassen met het eten van suiker. Want, zoals de Spaanse schrijver Ortega y Gasset al schreef: 'In wezen zijn tragedie en komedie de twee maskers van de geschiedenis.' Beide maskers hebben we geprobeerd te tonen in dit boek.

Elke veldslag wordt ingeleid door een introductie, waarin de historische politieke en militaire situatie wordt uitgelegd. Vervolgens wordt de veldslag uitgebreid beschreven en door middel van kaders wordt er extra historische diepgang toegevoegd. Voormalig commandant van de Nederlandse Landstrijdkrachten, luitenant-generaal Mart de Kruif b.d., voorziet elke veldslag van een militaire analyse. Wat viel op? Zouden wij dat tegenwoordig anders doen? Wat is er veranderd? Of is eigenlijk alles nog steeds hetzelfde?

Het antwoord is vaak verrassend, al mag dat misschien niet helemaal verbazen. Het was tenslotte Shakespeare die in *The Tempest* al schreef: 'Het verleden is de inleiding voor wat komen gaat'.

Legeronderdelen

Een leger bestaat uit soldaten: tientallen, honderden of duizenden soldaten. Het is een ongelooflijke massa volk om aan te sturen. Daarom verdeelden de bevelhebbers al snel hun legers in kleinere groepen, zodat de communicatie efficiënter kon verlopen, de verschillende groepen zich konden specialiseren en er meer flexibiliteit was. Enkel zo kon een commandant het tactische overzicht behouden.

In de beschrijvingen van de veldslagen hebben wij het ook over bataljons en divisies, over brigades en korpsen. Daarom leggen we graag eerst even uit hoe groot die verschillende groepen zijn.

Legeronderdelen

Onderdeel	Bestaat uit	Manschappen	Onder bevel van
Peloton	3-4 secties	20-50	Luitenant
Compagnie	3-4 pelotons	100-150	Kapitein / majoor
Bataljon	4-6 compagnieën	500-1000	Luitenant-kolonel / kolonel
Regiment	Meestal 3 bataljons	2000-3000	Kolonel

Brigade	Meestal meer en verschillende regimenten	3000–5000	Brigadegeneraal
Divisie	2 brigades of 3 regimenten	10.000–20.000	Generaal-majoor
Legerkorp	2 of meer divisies	30.000–50.000	Luitenant-generaal
Leger	2 of meer legerkorp	meer dan 60.000	Generaal
Legergroep	2 of meer legers	meer dan 200.000	Generaal / maarschalk

Disclaimer: de aantallen in de bovenstaande tabel zijn bij benadering. Zij verschillen in tijd, per land en zijn soms ook afhankelijk van de fase in de oorlog.

Het verschil tussen een regiment en een brigade beperkt zich niet tot de grootte van de groep. Een regiment bestaat uit verschillende eenheden van hetzelfde type, zoals bataljons infanterie. Een brigade bestaat, zeker in de huidige tijd, uit verschillende eenheden, zoals infanterie, artillerie, cavalerie en logistiek. Die troepen werken samen als een orkest en kunnen, afhankelijk van de opdracht, variëren in samenstelling en aanpak.

Bij de zogenaamde ‘bereden wapens’ (legeronderdelen die veel met paarden werken), zoals de artillerie en de cavalerie, zijn sommige termen anders. Bij de artillerie wordt een compagnie een ‘batterij’ genoemd, en een bataljon een ‘afdeling’. Een soldaat staat er bekend als een ‘kanonnier’ of een ‘rijder’, en een onderofficier als een ‘wachtmeester’.

Bij de cavalerie wordt een compagnie een ‘eskadron’ genoemd. Een soldaat is een ‘huzaar’, ‘kurassier’, ‘lansier’ of ‘dragonder’. Een ‘wachtmeester’ staat bij de cavalerie voor sergeant en een kapitein wordt ‘ritmeester’ genoemd.

Om het nog ingewikkelder te maken: in Nederland wordt de militaire politie gevormd door de Koninklijke Marechaussee. Omdat deze eenheid een historische band heeft met paarden, wordt ook hier een onderofficier een 'wachtmeester' genoemd en is een compagnie een 'eskadron'. Volg je nog?

In de tijd van Napoleon was de cavaleriestructuur eenvoudig en te vergelijken met een infanteriedivisie. Twee cavalerieregimenten maakten samen een cavaleriebrigade en twee van zulke brigades vormden een cavaleriedivisie. Twee of meer cavaleriedivisies kwamen tot slot samen in een cavaleriekorps.

Zo, nu we dit weten, kunnen we écht de geschiedenis in duiken. We beginnen in de middeleeuwen, met een in Vlaanderen mythisch geworden veldslag: de Guldensporenslag van 1302.

De Vlaamse Opstand

(1297–1305)

Na het wegvallen van het Romeinse Rijk in West-Europa, was het Karel de Grote die rond 800 n.C. weer enigszins een vergelijkbare politieke eenheid tot stand bracht. Maar door de verminderde geld-economie kon Karel bestuur, rechtspraak en een militair apparaat niet alleen met geld financieren. Om dat probleem te ondervangen ontwikkelde zich een systeem dat wij feodalisme noemen. De koning als opperste leenheer leende stukken land uit aan de hoge adel. Die leende weer land uit aan de lagere adel. De lagere adel leende op zijn beurt een of meerdere dorpen aan een heer uit. In ruil voor het vruchtgebruik, de opbrengsten van het land, moesten deze leenmannen, achterleenmannen en achter-achterleenmannen het gebied voor hun leenheer besturen en er recht spreken. Ook waren zij verplicht de leenheer te steunen in geval van oorlog. Die steun was vaak gebonden aan een vaste tijd van meestal veertig dagen.

Na de dood van Karel de Grote in 814 en de dood van zijn zoon, Lodewijk de Vrome, werd in 843 het Verdrag van Verdun gesloten. De drie kleinzons van Karel kregen alle drie een deel van zijn immense rijk. Karel de Kale kreeg het westelijke deel, grofweg Frankrijk. Lodewijk de Duitser kreeg het oostelijke deel, grofweg Duitsland. Lotharius kreeg het middenstuk, grofweg Noord-Italië, Bourgondië, Lotharingen en grote delen van de Lage Landen. Het grote probleem was dat Lotharius vrij snel daarna stierf. Je zou kunnen zeggen dat na het Verdrag van Verdun, het

oostelijk en westelijk deel bijna elfhonderd jaar om de erfenis van Lotharius gevochten hebben. Pas in 1945 besloten beide voormalige rijkssdelen samen te gaan werken in plaats van elkaar om de generatie te bevechten.

In die strijd om het deel van Lotharius kwamen de zuidelijke delen van de Lage Landen en een groot deel van Vlaanderen toe aan de Franse kroon. De andere delen kregen de keizer van het Heilige Roomse Rijk als opperste leenheer. De delen van de Lage Landen die onder de Duitse keizer vielen, konden hun onafhankelijkheid vrij makkelijk behouden. De Roomse keizer was vaak een zwakke vorst en ver gezeteld van de Lage Landen. Hij werd gekozen door zeven keurvorsten, die zelden een keizer kozen die hun eigen macht zou kunnen bedreigen. De Franse koningen, die steeds meer bezig waren met het centraliseren van de macht, waren juist erg geïnteresseerd in het rijke Vlaanderen. Vooral in Vlaanderen lagen met Brugge, Gent, Rijsel en Dowaaï enkele van de rijkste steden uit de middeleeuwen. De lakenindustrie, gevoed door geïmporteerde Engelse wol, draaide er op volle toeren.

Toen Filips IV de troon besteege in 1285, was de Franse schatkist echter zo goed als leeg en een nieuwe oorlog met aartsvijand Engeland hielp de zaak niet vooruit. De goudmunten van Vlaanderen schitterden tot in Parijs. Terwijl het graafschap net meer onafhankelijkheid wilde, probeerde de vorst Vlaanderen te controleren en het geld binnen zijn gebieden te houden. Hij verbood de circulatie van vreemde munten op zijn grondgebied, wat de Vlaamse handel met Engeland bemoeilijkte, hij liet de munt devalueren en manipuleerde de wisselkoers. Het leidde er allemaal toe dat Vlaanderen politieke toenadering zocht tot zijn Engelse handelspartner. In 1297 sloot de graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre, daadwerkelijk een alliantie met Edward I en zegde hij zijn feodale steun aan de Franse koning op.

In het noorden wisselden intussen ook loyaliteiten van kant. Filips voelde de bui namelijk al hangen en zond Robert II van Artesië naar graaf Floris V van Holland. Bij het uitbreken van de oorlog stond het graafschap Holland nog aan de kant van Engeland, maar Robert en Filips wisten hem onder andere met geld te overtuigen om over te

stappen naar de Franse kant. Het zou hem duur komen te staan, want enkele Engelandgezinde edelen ontvoerden hem en staken hem uiteindelijk dood bij een mislukte reddingsoperatie.

Het mag duidelijk zijn dat de overgang van de 13de naar de 14de eeuw een uitermate woelige periode was in de Lage Landen. De zwakke punten van het feodale systeem kwamen bloot te liggen. De wrevel tussen de oude adel en de rijke steden vertaalde zich in schuivende allianties en uiteindelijk barstte de bom. In het Vlaamse Kortrijk kwam het in 1302 tot een gewapend treffen tussen leliaards en liebaards. Maar voordat we dat verhaal vertellen, leggen we eerst nog uit hoe een veldslag in deze periode eruitzag.

Hoe je oorlog voerde tijdens de Vlaamse Opstand

Het leger van Julius Caesar, dat grote delen van de Lage Landen veroverde, had nog voornamelijk bestaan uit infanterie. Maar toen de druk op de grenzen toenam, werden voetsoldaten vervangen door ruiters. Die cavalerie vormde een mobiele eenheid die snel naar zorgwekkende situaties kon worden gestuurd. Vechten te paard bleef ook het kenmerk van de middeleeuwse legers. De leenmannen konden met de opbrengsten van hun leengebied paarden en uitrusting bekostigen – eerst een maliënkolder, later een plaatpantser. In eerste instantie stegen ruiters af zodra ze op het slagveld waren om te voet te vechten. Later bevocht men elkaar te paard. Niet het doden van de tegenstander was vaak het doel, maar hem uit het zadel krijgen en krijgsgevangen nemen. Zo konden ze losgeld vragen. Infanterie speelde hierbij vaak amper een rol. Er was wel een probleem voor deze ridderlijke manier van vechten: projectielen. Het gepeupel kon met slingers, boog of kruisboog makkelijk winnen van een edele ridder. Dat was iets waar zelfs de pausen zich mee gingen bemoeien, zoals je later nog zult lezen.

Legers van de Guldensporenslag

Legeronderdeel	Type	Uitrusting
Cavalerie	Zware cavalerie	Maliënkolder met gehard lederen stukken en helm. Lans en zwaard, soms knots of strijdbijl
Infanterie	Piekeniers	Piek, zwaard of lang mes
	Voetvolk	Knuppel, goedendag, hamers, messen en bijlen
	Kruisboogschutters	Voetbogen, gespannen met de voet, of armborsten, handmatig gespannen
	Boogschutters	Eenvoudige handboog bestaande uit één houtsoort

In Engeland en de Lage Landen bleef de infanterie langere tijd een grotere rol spelen dan elders. Hoe dat precies komt, weten we niet. Mogelijk speelt mee dat deze gebieden nooit bezocht werden door ruitervolken. In elk geval bleven voetsoldaten er belangrijk. Toen de steden begonnen te groeien, waren het de steden in Vlaanderen en Brabant die stadsmilities, de latere schutterijen, oprichtten. In de Lage Landen stonden deze troepen bekend als de Brabançons. Een ander gevolg van de groeiende welvaart in de steden was dat er huursoldaten kwamen, bijvoorbeeld de condottieri in Italië. Deze voetsoldaten waren uitgerust met een helm, maliënkolder en een piek. Later werd een deel van de piekeniers uitgerust met een kruisboog. Het waren voornamelijk dit soort voetsoldaten die het opnamen tegen een Frans ridderleger bij Kortrijk. Het succes van infanterie in deze slag betekende niet meteen de doorbraak van de infanterie op het slagveld. In vele veldslagen voor en na de Guldensporenslag moesten infanteristen het onderspit delven als zij het moesten opnemen tegen een ridderleger. De komst van de Engelse *longbow*, kruisbogen en later vuurwapens maakte dat de rol van de infanterie op het slagveld steeds prominenter werd.

Tot slot kunnen we natuurlijk niet om de ‘goedendag’ heen. De goedendag was een eenvoudig maar zeer dodelijk wapen, bestaande uit een houten stok met een verdikt uiteinde waaraan een metalen punt was bevestigd. Het werd vooral gebruikt door Vlaamse voetknechten om ridders van hun paarden te slaan of hun pantser te doorboren. Tijdens de Guldensporenslag in 1302 speelde de goedendag een cruciale rol: het stelde de stedelijke milities in staat om het Franse ridderleger, dat zwaar op cavalerie vertrouwde, op de grond te krijgen en uit te schakelen.

11 juli 1302

Guldensporenslag

Hoogmoed komt voor de val

Parijs, 18 maart 1314.

Terwijl de vlammen Jacques de Molay, de laatste grootmeester van de Tempeliers, verteerden en de lucht zich vulde met de doordringende geur van verbrand vlees, dacht Filips IV nog eens na. Het was alweer dertien jaar geleden dat hij zijn Blijde Intrede had gemaakt in Vlaanderen.

In Gent was zijn komst een enorm feest geweest. De stad was bedekt met vlaggen en tapijten, de straten waren gevuld met dansers, muziek en geschreeuw. Spelen werden georganiseerd, feesten werden gegeven en overal werden cadeaus uitgedeeld. Het kon niet op. De kosten liepen op tot wel 27.000 pond, meer dan 1 procent van de belastinginkomsten. Filips IV regelde zelfs dat het 'ongeld', een soort belasting, werd afgeschaft. De patriciërs waren daar niet blij mee, want hoe moesten de schulden van de stad anders afgelost worden?

Vanuit Brugge zag men het afschaffen van het ongeld met lede ogen aan. De patriciërs van de stad besloten daarom dat het verboden was om over belastingen te beginnen op straffe van de dood. Het viel Filips op dat het volk in Brugge niet zo enthousiast was als in Gent, alsof hen iets dwarszat, maar hij wist niet wat. Om hem af te leiden hadden de patriciërs alles uit de kast gehaald. Kosten noch moeite werden gespaard om

de koning in alle glorie te ontvangen. De mensen waren zo extravagant gekleed dat Filips' echtgenote Johanna van Navarra zei: 'Ik dacht dat ik alleen de koningin was, maar ik zie er hier zestig om mij heen.'

Vlaanderen. Wat een rijk gewest! Het juweel in de Franse kroon. Het was daarom des te pijnlijker dat een jaar later het leger van de Franse koning vernietigend verslagen werd bij de Guldensporenslag. Weg waren de inkomsten van Vlaanderen. Weg was het geld dat hij aan zijn leger had besteed. En weg was zijn gevulde schatkist.

En hoewel Vlaanderen een paar jaar later weer keurig geld betaalde aan Filips, bleven de schulden oplopen. Gelukkig waren er nog de Tempeliers. Als Filips hen kon vernietigen en hun rijkdom kon aanslaan, zouden in één klap veel van zijn schulden verdwijnen. En zo geschiedde.

'Ik vervloek u en de paus. Binnen een jaar zult u verantwoording afleggen aan God', riep de stervende Jacques de Molay. Het zal wel, dacht Filips, en zijn gedachten dwaalden weer af. Binnen het jaar was hij dood.

Strijdende partijen

	Ulaamse steden en Graafschap Namen	 Franse koning
Bevelhebbers	Willem van Gulik Gwijde van Namen Jan Borluut Jan III van Renesse	Robert II van Artesië Jacob van Châtillon Rudolf II van Clermont-Nesle Godevaart van Brabant
Troepen	9500, waarvan 500 te paard	8000, waarvan 2000 te paard
Slachtoffers	Enkele honderden	Enkele duizenden

Aanloop naar de strijd

In 613 stichtte de monnik Valéry een abdij op het landgoed van Saint-Leuconay, vandaag Saint-Valéry-sur-Somme, in het noordwesten van Frankrijk. Valéry was een druk man. Zo hakte hij onder meer een boom om die door de heidenen aanbeden werd, bekeerde hij ongelovigen, genas hij de lammen en werd zijn gave om groenten te beschermen tegen slakken als miraculeus gezien. Het was dan ook niet verwonderlijk dat Valéry na zijn dood door de paus heilig werd verklaard.

In 859 trof een wreed lot de abdij en de overblijfselen van Saint-Valéry: Vikingen plunderden het klooster en verwoestten het graf. Gelukkig bleven zijn botten ongedeerd en konden die door de Graaf van Vlaanderen gekocht worden, maar rusten in de Vlaamse klei was niet aan Saint-Valéry besteed. Hij besloot om in de dromen van Hugo Capet, heerser in Parijs, te verschijnen. De heilige vroeg aan Capet om een expeditie tegen Arnulf van Vlaanderen te ondernemen om zijn aardse overblijfselen te redden. Hugo was de kwaadste niet, viel Arnulf lastig en nam de heilige beenderen mee terug naar de abdij. Groot was Saint-Valéry's dankbaarheid. 'Voor wat u heeft gedaan, zullen u en uw nakomelingen koningen zijn tot in het zevende geslacht', deelde de heilige man mee aan Hugo Capet in zijn droom. Die was zo in de wolken met deze woorden, dat toen hij eenmaal koning was, hij weigerde om ook maar één enkele koninklijke onderscheiding te dragen, in de hoop dat het de heerschappij van zijn nakomelingen met één generatie zou verlengen.

En Saint-Valéry zelf? Zijn faam was inmiddels zo wijdverbreid dat in 1066 Willem de Veroveraar zijn botten in een openbare vertoning liet zien, zijn naam gebruikte om te bidden voor goede wind en met zijn zegen Engeland binnenviel en veroverde.